

В статье рассмотрены понятия «вокальный слух» и предложены методы его развития со студентами на занятиях по постановке голоса. «Вокальный слух» - это особенный вид музыкального слуха, который объединяет тембровый, динамический, ритмический музыкальный слух, а также механизм образования голоса. Методы и приемы развития вокального слуха не могут существовать и использоваться отдельно, а действуют только в комплексе с другими методами вокального воспитания. Основным заданием преподавателя состоит в том, чтобы научить студента не только слушать, но и слышать голос, различать его тембр, силу, интонацию, вокальную позицию, дикцию, артикуляцию.

Ключевые слова: вокальный слух, музыкальный слух, вокальный звук, вокальные навыки.

The article deals with the conception «vocal hearing» and the methods of its development with students at the classes of voice training are proposed. Vocal hearing is the special type of ear for music which combines timbre, dynamic and rhythmic ear for music and mechanism of formation of a voice. Methods and ways of development of vocal hearing can't exist and be used separately; they work in a set with other methods of vocal education. The main aim of professor is to teach the student not only to listen, but also to hear the voice, to distinguish its timbre, power, intonation, vocal position, diction and articulation.

Key words: vocal hearing, ear for music, vocal sound, vocal habits.

УДК 372.4

Н.Ю. Шустова
м. Вінниця, Україна

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Вдосконалення системи вищої освіти в Україні, її орієнтація на європейський освітній простір, ставить нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців, зокрема майбутніх учителів початкової школи. Згідно з новими освітніми стандартами сучасній початковій школі потрібен учитель, який уміє послідовно й наполегливо працювати над власним професійним удосконаленням, є взірцем духовності й культури для учнів та їхніх батьків. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема сформованості основ професійного самовдосконалення в майбутніх учителів.

Аналіз попередніх наукових досліджень. Проблемі професійного самовдосконалення фахівця присвячена значна кількість праць як вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Різні аспекти професійного самовдосконалення особистості досліджували К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Гладкова, Л. Дудікова, О. Єракторіна, М. Макарець, В. Маралов, В. Оржеховська, Ю. Орлов, С. Пожарський, І. Титаренко та інші. Умовам успішної підготовки майбутніх учителів до професійного самовдосконалення присвячені дослідження О. Антонової, Т. Вайніленко, В. Квас, І. Скляренко, М. Чобітька, Т. Шестакової.

Мета статті полягає у виділенні та обґрунтуванні основних критеріїв та показників сформованості основ професійного самовдосконалення майбутніх учителів початкової школи в процесі їхньої фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. На думку В. Коробейніка [6], одним із ключових завдань дослідження проблеми професійного самовдосконалення фахівця є визначення критеріїв та рівнів його сформованості.

Р. Загнібідю [2, с. 15] визначено узагальнені критерії професійного самовдосконалення майбутнього фахівця: критерій пізнавальної активності, критерій спрямованості на професійне самовдосконалення, критерій сформованості вмінь і навичок самовдосконалення. Дослідницею схарактеризовано структурні компоненти і показники професійного самовдосконалення майбутніх фахівців: *когнітивний*, як сукупність та відповідність навчальних і професійних знань; *стійка потреба в знаннях професійної та практичної підготовки*; *володіння інформацією про зміст майбутньої професійної діяльності*; *мотиваційно-особистісний*, як позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності; усвідомлення значущості професійних знань,

умінь і навичок; прагнення до набуття конкурентоспроможних умінь і навичок; бажання працювати за обраною спеціальністю; впевненість у подоланні труднощів оволодіння професійною діяльністю; знання принципів та правил самоосвіти, саморозвитку й самовиховання; здатність до самооцінки, конструктивної взаємодії з оточуючими; прагнення оволодіти професійними знаннями, вміннями й навичками; володіння етикетом, правилами спілкування, емоційним станом; *організаційно-діяльнісний*, як уміння застосовувати професійно важливі знання в безпосередній практичній діяльності (до прикладу, в період проходження практики); активній позиції в оволодінні знаннями про професію; адекватна самооцінка наявності системи знань, умінь для виконання типових функцій професійної діяльності; ініціативність і самостійність у навчально-пізнавальній діяльності; творчий підхід до вибору шляхів досягнення мети професійної діяльності.

Доктор педагогічних наук Г. Цветкова [10, с. 81-82] виділяє наступні компоненти та критерії професійного самовдосконалення викладача: *мотиваційно-ціннісний*, основними показниками якого авторка вказує: пізнавальний інтерес, виражені потреби та мотиви самовдосконалення, ціннісне ставлення до педагогічної професії, цілеспрямованість; *інтелектуально-когнітивний*, до показників якого віднесені: рівень педагогічної свідомості, критичне педагогічне мислення, наявність знань про структуру, етапи, закономірності, складові професійного самовдосконалення, активність у пошуках шляхів самовдосконалення, психолого-педагогічна ерудованість; *операційно-діяльнісний*, показниками якого є: якість самовдосконалення; наявність здібностей та умінь самостійності, волева врегульованість, гнучкість та оригінальність процесів самовдосконалення; *рефлексивно-трансцендентний*, до показників якого віднесені: здатність до професійно-педагогічної рефлексії; здатність до самопізнання, самоконтролю, самоідентифікації, здатність розглядати себе з позицій покращення, виявлення й усунення бар'єрів самовдосконалення з метою руху вперед; *креативний*, показники якого: самоактуалізація, активність у генеруванні педагогічних ідей, здатність створювати нову педагогічну дійсність, розвиток уяви, фантазії.

Л. Сущенко [8, с. 14-15] обґрунтовує критерії стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів, завдяки яким процес самовдосконалення стає ефективним: *мотиваційний* – характеризує професійну мотивацію, спрямованість і ставлення вчителів до процесу саморозвитку, інтерес до самоосвітньої діяльності, сформованість емоційно-спонукальних чинників самоосвітньої діяльності, бажання належним чином виконувати всі поставлені завдання; *когнітивно-діяльнісний* – відображає процесуально-інструментальний аспект самоосвітньої активності: рівень знань про культуру самоосвіти, навчальні вміння, властивості мислення та зовнішні прояви самоосвітньої діяльності вчителів початкових класів; *рефлексивно-оцінювальний* – характеризує сформованість професійно-особистісних якостей учителя, що виявляються та розвиваються в процесі професійно-особистісного зростання.

Критерії сформованості професійного самовдосконалення майбутніх учителів, як зазначає В. Коробейнік [6], проявляються в *особистісному компоненті*: сприйняття буття, емпатія, самовідношення, автономність, ціннісні орієнтації; у *діяльнісному компоненті*: креативність, цілеспрямованість, професійне самосприйняття, комунікативність. Оцінка за такими критеріями можлива завдяки використанню кількісних та якісних показників. Кількісними показниками виступають емпіричні результати, отримані, наприклад, в результаті використання психодіагностичних методик «Самоактуалізаційний тест» та «Мета-засіб-результат». Якісними показниками можуть бути результати експертного оцінювання та самооцінювання.

Л. Дудікова [3, с. 14-15] вважає, що основними критеріями сформованості готовності до професійного самовдосконалення можуть бути *мотиваційно-ціннісний критерій* (інтерес до професії; прагнення стати професіоналом; сформованість потреби у професійному самовдосконаленні; усвідомлення особистісного сенсу та значущості професійного самовдосконалення тощо); *пізнавально-інформаційний критерій* (усвідомлення ступеня підготовленості до професійного самовдосконалення; чіткість уявлень про сутність, зміст,

ознаки, складові, механізми, етапи професійного самовдосконалення; системність і глибина теоретичних знань з проблем професійного самовдосконалення; здатність осмислювати ситуації професійної діяльності тощо); *пізнавально-інформаційний критерій* (уміння ставити мету й завдання професійного самовдосконалення, планувати кроки їх досягнення; володіння різними методами, прийомами та технологіями самовдосконалення; уміння вибирати і використовувати доцільні засоби для пошуку й засвоєння інформації; інтерес до вивчення передового досвіду, наукових досягнень, інтерес до дослідницької роботи; уміння здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку результатів діяльності із самовдосконалення; регулярність занять самоосвітою тощо).

Н. Ковальчук [4] виділяє критерії та основні показники професійного самовдосконалення студентів педагогічного навчального закладу: *змістовно-мотиваційний* (наявність знань про сутність і особливості професійного самовдосконалення; прояв потреби у виробленні позитивних та усуненні негативних властивостей, важливих для майбутньої професії); *організаційно-діяльнісний* (вміння організовувати професійне самовиховання та самоосвіту; наявність самокритичності в оцінці своєї поведінки, вчинків та результатів навчально-виховної діяльності; активна та планомірна робота над собою згідно з метою професійного самовдосконалення); *психотехнічний* (самостійність вибору засобів, прийомів та основних напрямків професійного самовдосконалення; прояв активності в пошуку нових способів вирішення завдань професійного самовдосконалення; коригування роботи над собою).

І. Склярєнко [9, с. 57] визначено педагогічні умови, що забезпечують розвиток умінь та навичок професійного самовдосконалення студентів: індивідуалізація й диференціація навчання з урахуванням нерівномірності професійної підготовки майбутнього вчителя; визначення оптимального рівня змісту навчання; реалізація міжпредметних зв'язків; урахування професійно-орієнтованого характеру процесу навчання; встановлення відповідності змісту навчання інтересам студентів; побудова навчальної взаємодії викладачів і студентів на основі діалогового принципу; використання методу моделювання професійних ситуацій, які стимулюють студентів до професійного самовдосконалення; врахування специфіки мотиваційно-потребової сфери особистості майбутнього вчителя; стимулювання потреб студентів до самовдосконалення й розширення кругозору тощо. Відповідно до виділених умов І. Склярєнко виокремлено *компоненти* професійного самовдосконалення майбутніх учителів (психолого-педагогічний та фаховий), *критерії* (практично-діяльнісний, когнітивний, педагогічної спрямованості особистості, потребнісно-мотиваційний, творчо-рефлексивний), відповідні *показники* (діяльнісно-творчий, змістовий, особистісно-позиційний, ціннісно-цільовий, самоактуалізаційний), які виявляються на репродуктивному, фактологічному, описовому, пошуковому, трансформаційному рівнях.

Вітчизняні дослідниці Л. Білоусова, О. Кисельова [1] виділяють критерії та показники сформованості компетентності самоосвіти майбутніх педагогів, зокрема: *мотиваційний* (наявність внутрішньої потреби в самоосвіті, ціннісних орієнтацій та позитивних мотивів); *організаційний* (розвиненість умінь визначати мету самоосвіти, раціонально її планувати та організовувати); *інформаційно-діяльнісний* (володіння інформаційно-пошуковими, навчально-інформаційними, технологічними знаннями і вміннями); *контрольно-оцінний* (вміння контролювати, аналізувати власну самоосвіту, детермінувати її подальші цілі).

О. Колодницька [5] виділяє такі критерії професійного саморозвитку особистості майбутнього вчителя: самостійно-діяльнісний; проектної компетенції; професійно-творчий; рефлексивно-оцінний. *Самостійно-діяльнісний* критерій характеризує рівень знань і вмінь про культуру самоосвіти, самоосвітньої діяльності. Критерій *проектної компетенції* характеризує розуміння поняття «проектна діяльність» та особливостей роботи за цим видом діяльності. *Професійно-творчий* критерій характеризує здатність до інновацій у праці, прояв ініціативи, оригінальності, збагачення досвіду своєї професії за рахунок особистого творчого внеску, творче перетворення професійного середовища, евристичний підхід до рішення професійних завдань тощо. *Рефлексивно-оцінний* критерій включає сформованість професійно-особистісних якостей

майбутнього вчителя, що виявляється і розвивається в самоосвітній професійній діяльності через її рефлексивне самоусвідомлення, творче самовираження і систематичний самоаналіз, самооцінку та самоконтроль.

Н. Масовер та Н. Нікітіна [7] визначають показники професійного саморозвитку: з погляду *змістовно-мотиваційного критерію* – об'єм знань та система уявлень про сутність професійної діяльності, про вимоги професії до особистості спеціаліста та його професійні знання, вміння, навички; з погляду *організаційно-діяльнісного критерію* – виражена професійна спрямованість, емоційна привабливість професії, позитивна мотивація, готовність самоорганізувати власну діяльність та наявність планів саморозвитку; *технологічний критерій* вказує на вміння володіння різними педагогічними та психологічними технологіями, методами самовиховання, вміння переборювати труднощі і досягати поставлених цілей у професійному саморозвитку.

На основі аналізу науково-педагогічних джерел та власних досліджень з проблеми професійного самовдосконалення майбутнього учителя, визначимо критерії та показники сформованості основ професійного самовдосконалення майбутніх учителів початкових класів.

До основних показників, на яких має базуватися професійне самовдосконалення майбутнього вчителя початкової школи, ми відносимо позитивне ставлення до професійної діяльності та бажання працювати за обраною професією. Майбутній учитель початкової школи має володіти необхідним об'ємом знань про сутність майбутньої професійної діяльності, усвідомлювати значущість професійних знань, умінь і навичок. Для того, щоб рухатися вперед, професійно самовдосконалюватися, потрібно бачити професійний ідеал, тобто мати уявлення, які фахівці потрібні сучасній школі і прагнути досягти необхідного рівня. Лише за умови свідомого сприйняття професійних вимог майбутній учитель може відчувати потребу в самовдосконаленні, яка забезпечується постійним подоланням внутрішніх протиріч між рівнем професійної готовності вчителя «Я-реальне» та змодельованим її рівнем «Я-ідеальне».

Модель зразкової фахової діяльності майбутнього вчителя початкових класів у студентів педагогічних коледжів формується безпосередньо за участю викладачів методики викладання математики. Так, наприклад, викладач-методист Вінницького обласного гуманітарно-педагогічного коледжу С. Кубюк має власний педагогічний стиль навчання студентів математиці. Її випускники, а нині вчителі початкових класів Вінницьких шкіл, є новаторами в запровадженні нестандартних методів навчання. Під час практичних занять С. Кубюк демонструє відеозаписи уроків вчителів-практиків, після чого відбувається колективне обговорення позитивних і негативних моментів уроку. На базі Вінницького педагогічного коледжу відбулося засідання методичного об'єднання викладачів математичних дисциплін педагогічних вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації Західного регіону України. На науково-практичну конференцію, яку підготувала С. Кубюк в рамках методичного об'єднання викладачів, були запрошені вчителі-випускники коледжу та учні Вінницьких шкіл. Вони продемонстрували фрагменти уроків, на яких використовувалися нестандартні прийоми формування обчислювальних навичок, ознайомили присутніх з інформаційними технологіями підвищення якості знань учнів початкових класів. На конференції були присутні студенти коледжу, які мали можливість перейняти позитивний досвід ефективної педагогічної діяльності. Наведені приклади демонструють прийоми формування в студентів педагогічних коледжів моделей зразкової діяльності майбутнього вчителя початкових класів.

До основ сформованості професійного самовдосконалення майбутнього вчителя початкової школи ми відносимо також здатність студента педагогічного коледжу самостійно визначати мету та завдання власного професійного самовдосконалення, вміння виділити його етапи. Майбутній учитель початкових класів, який прагне в майбутньому стати гарним фахівцем, на нашу думку, має володіти необхідними знаннями щодо обраної професії, зокрема уміннями самостійно підібрати доцільні засоби самовдосконалення, отримати необхідну інформацію шляхом самостійного опрацювання наукових джерел, фахової психолого-педагогічної літератури. Не останню роль для професійного самовдосконалення відіграє наявність у майбутнього педагога бажання активно оволодівати професійними знаннями,

застосовувати ці знання безпосередньо під час практичної діяльності. Важливу роль при цьому має сформованість таких вольових якостей як наполегливість, цілеспрямованість та дисциплінованість. Саме ці якості є визначальними для студентів, які планують досягти високих результатів у професійній діяльності. Майбутній учитель на шляху до професійного самовдосконалення має володіти здатністю до самоконтролю та самоаналізу власних досягнень. Важливе значення має готовність майбутнього фахівця до адекватної самооцінки наявних знань та умінь, навичок самокритичності.

Висновки. Основи професійного самовдосконалення майбутніх учителів початкової школи – це складне особистісно-професійне явище, яке складається з комплексу професійних знань, умінь і якостей випускника педагогічного коледжу, які є передумовою ефективності його професійного самовдосконалення. Основні критерії сформованості основ професійного самовдосконалення майбутніх учителів початкової школи ми виокремлюємо як *мотиваційно-ціннісний, організаційно-результативний та професійно-творчий*. Показниками мотиваційно-ціннісного критерію є: позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності; бажання працювати за обраною професією; високий рівень самосвідомості та мотивації щодо обраної професії; прагнення стати вчителем-професіоналом; об'єм знань про сутність професійної діяльності; усвідомлення значущості професійних знань, умінь і навичок; інтерес до самоосвітньої діяльності; наявність стійких ціннісних орієнтацій та переконань. До показників організаційно-результативного критерію ми відносимо здатність майбутнього вчителя самостійно визначити мету та завдання власного професійного самовдосконалення; виділити його етапи; уміння самостійно підібрати доцільні методи та засоби самовдосконалення; самостійність у роботі з науковими джерелами; бажання активно оволодівати професійними знаннями, застосовувати ці знання безпосередньо під час практичної діяльності; здатність до самоконтролю, самоаналізу та самооцінки власних досягнень; наявність таких якостей особистості як наполегливість та дисциплінованість. Основними показниками сформованості основ професійного самовдосконалення майбутніх учителів початкової школи за професійно-творчим критерієм є здатність до генерування та застосування у професійній діяльності творчих ідей, прояв оригінальності та ініціативи; інноваційний підхід до виконання професійних завдань.

Література:

1. Білоусова Л. І., Кисельова О. Б. Формування компетентності самоосвіти майбутнього вчителя у навчальному процесі сучасного педагогічного університету // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 16. – С. 9-12.
2. Загнибіда Р. П. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутнього менеджера туризму в позааудиторній діяльності: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04/ Р. П. Загнибіда; Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 21 с.
3. Дудікова Л. В. Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів: автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. В. Дудікова; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 22 с.
4. Ковальчук Н. П. Роль професійного самовдосконалення особистості студентської молоді педагогічного коледжу [Електронний ресурс] Н. П. Ковальчук. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Pedagogica/6_koval_chuk%20n.p.,.doc.htm
5. Колодницька О. Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 /О. Д. Колодницька; Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2012. – 20 с.
6. Коробейнік В. А. Визначення критеріїв та рівнів сформованості професійного самовдосконалення вчителів фізичної культури [Електронний ресурс] В. А. Коробейнік. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2013/Pedagogica/2_141829.doc.htm
7. Масовер Н. Ю. Саморазвитие студента в профессионально-личностном становлении преподавателя естественнонаучной дисциплины. – Методическое пособие. «Педагогическая практика студентов университета с дополнительной квалификацией «химия» / Н. Ю. Масовер, Н. И. Никитина. – Новгород: НовГУ, 2005. – Т. 13. – 2005. – Вып. 2.
8. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти [Текст]: . дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. О. Сущенко; Комун. закл. «Запорізький

обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запоріж. облради. – Запоріжжя, 2008.

9. Склярєнко І. Ю. Професійне самовдосконалення в процесі підготовки майбутніх вчителів музики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. Ю. Склярєнко. – К., 2009. – 21 с.

10. Цветкова Г. Г. Професійне самовдосконалення викладачів гуманітарних спеціальностей: програма та методика експериментального дослідження/ Г. Г. Цветкова // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, серія: Психолого-педагогічні науки. – 2013. - № 3. – С. 78-83.

11. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Шестакова; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 20 с.

Проаналізовано основні науково-педагогічні джерела з проблеми професійного самовдосконалення майбутнього вчителя. Виділено та обгрунтовано основні критерії та показники сформованості основ професійного самовдосконалення майбутніх учителів початкової школи в процесі їхньої фахової підготовки, зокрема: мотиваційно-ціннісний, організаційно-результативний та професійно-творчий критерії. Розглянуто приклади, які демонструють прийоми формування в студентів педагогічних коледжів моделей зразкової діяльності майбутнього вчителя початкових класів.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, професійний саморозвиток, майбутній учитель початкової школи, фахова підготовка.

Проанализированы основные научно-педагогические источники по проблеме профессионального самосовершенствования будущего учителя. Выделены и обоснованы основные критерии и показатели сформированности основ профессионального самосовершенствования будущих учителей начальной школы в процессе их профессиональной подготовки, в частности: мотивационно-ценностный, организационно-результативный и профессионально-творческий критерии. Рассмотрены примеры, демонстрирующие приемы формирования у студентов педагогических колледжей моделей образцовой деятельности будущего учителя начальных классов.

Ключевые слова: профессиональное самосовершенствование, профессиональное саморазвитие, будущий учитель начальной школы, профессиональная подготовка.

The basic sources of scientific-pedagogical problems of professional self-development of future teachers. Highlight and reasonably basic criteria and indicators forming the basis of professional self-improvement of primary school teachers in the course of their professional training, including: motivational value, organizational, effective and professional and creative criteria. Examples that demonstrate the techniques of formation of students of pedagogical colleges exemplary models of future primary school teacher.

Key words: professional self-improvement, professional self-development of primary school teachers, professional training.